

# Polska YMCA w czasie II Wojny Światowej

*Tomasz Muc*

*Związek Młodzieży Chrześcijańskiej — historia pomocy i nadziei*

---

*„Przez charakter, wiedzę i zdrowie — służba dla Polski”*

# Prezentacja na Noc Muzeów 2026



Geneza Polskiej YMCA



Sport jeniecki w obozach



Dwudziestolecie międzywojenne



Działalność edukacyjna



Wybuch wojny i delegalizacja



YMCA na uchodźstwie



YMCA-Pomoc Jeńcom w Warszawie



War Prisoners' Aid



Zbiórki książek i pomoc materialna



Dziedzictwo i znaczenie

# Geneza Polskiej YMCA

## 1918–1921

Amerykańska YMCA przybywa do Polski z Błękitną Armią gen. Józefa Hallera, niosąc pomoc materialną i moralną żołnierzom, jeńcom i repatriantom.

## 1922

Zatwierdzenie statutu Polskiej YMCA (30 marca). Powołano Centralny Komitet z wybitnymi postaciami: prof. Marchlewski, gen. Czikel, marszałek Rataj.

## 1923

Oficjalna data powstania ZMCh „Polska YMCA”. Paul Super kieruje pracami organizacyjnymi.



# Dwudziestolecie międzywojenne

5

## Ognisk w kraju

Warszawa, Kraków, Łódź,  
Gdynia, Poznań

1927

## Rok otwarcia

Pierwsza siedziba  
YMCA w Krakowie

∞

## Otwartość

Bez względu na rasę,  
wyznanie, pochodzenie

**Działalność:** obozy letnie i zimowe, skauting, propagowanie sportu (siatkówka, koszykówka, piłka wodna), praca wychowawcza i edukacyjna z młodzieżą. Symbol organizacji — trójkąt równoramienny — oznaczał równowagę ciała, umysłu i ducha.

# Czas wojny

*1939–1945*

---

# Wybuch wojny i delegalizacja



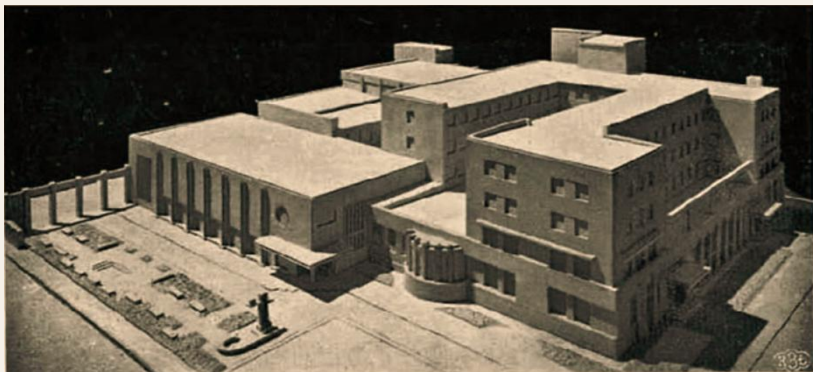
## Skutki okupacji

- Władze okupacyjne zdelegalizowały Polską YMCA
- Konfiskata mienia — budynki zniszczone lub zajęte
- Setki tysięcy polskich żołnierzy w niewoli
- Potrzeba nowej formy działalności

## Zmiana zakresu działań:

- Przed wojną — pomoc tylko członkom YMCA w kraju
- W czasie wojny — pomoc każdemu: żołnierzom, kobietom, starcom, młodzieży i dzieciom

# „Trójkąt SS” — losy gmachu YMCA w Łodzi



Widok ogólny modelu nowego gmachu  
Polskiej YMCA w Łodzi

Gmach YMCA przy ul. Moniuszki 4a — zaprojektowany przez Wiesława Lisowskiego, oddany w 1935 r. Przed wojną uważany za **najlepiej wyposażony gmach YMCA w Europie**. Mieścił pływalnię (pierwszą krytą w Łodzi), sale gimnastyczne, hotel na 120 miejsc i bibliotekę.

## Ciekawostki

- Podczas okupacji gmach YMCA zamieniono w **klub dla oficerów niemieckich**, a działalność YMCA została zakazana.
- W 1944 r. Niemcy wybudowali **tajny podziemny tunel** z czerwonej cegły, łączący Hotel Grand, gmach YMCA i Hotel Savoy — tzw. „Trójkąt SS”.
- Przejście służyło jako droga ewakuacyjna do schronu w budynku YMCA — prawdopodobnie dla namiestnika Arthura Greisera, który rezydował w Grand Hotelu.
- Tunel odkryto dopiero we **wrzeźniu 1947 r.** przy robotach ziemnych pod salę teatralną. Miał oświetlenie elektryczne i był starannie wymurowany.
- Po wojnie władze komunistyczne rozwiązały YMCA (1949), spalono bibliotekę jazzową, a płyty potłuczono. Budynek odzyskano dopiero w 1993 r.

# Trzy budynki „Trójkąta SS”



Hotel Savoy w Łodzi 1944



Hotel Savoy w Łodzi 1944



Gmach YMCA — ul. Moniuszki 4a

# Ciekawostki — gmach YMCA w Łodzi



Widok podwórza wewnętrznego.

Widok podwórza wewnętrznego YMCA w Łodzi

- Obiekt miał **pralnie, suszarnie i kostiumy do pływania** — stroje do łaźni były pożyczane w cenie biletu wstępu.
- Pierwszy **klub klezmerów** powstał przy MDK jako jedyny w Polsce. Grano w sali kominkowej dawnej poczekalni do saun.
- Sale gimnastyczne (duża i mała) mają do dziś dnia **podkład korkowy**. Do lat 80. obie sale posiadały poidełka dla uczestników.
- Na terenie posesji znajduje się **studnia głębinowa (kreda)**, która zabezpieczała potrzeby całego budynku w wodę. Dodatkowo obiekt posiada niezależny zbiornik wody na wypadek awarii zewnętrznej.
- Obiekt posiadał **klimatyzację grawitacyjną** działającą na zasadzie nadmuchu powietrza (w zimie ciepłego) i wyciągu. Zachowały się czerpnie czystego powietrza. Obecnie trzy wentylatornie na III piętrze zapewniają sprawną instalację nawiewną.
- YMCA kanadyjska dostarczała **zapach cedru kanadyjskiego**, który był wprowadzany do instalacji nawiewowej budynku.
- Budynek posiada **dwa wejścia** — pierwotnie z jednego korzystali dorośli, a z drugiego młodzież.
- III piętro od powstania budynku do lat 50. mieściło **pokoje hotelowe** dla gości i pracowników.
- W czasie II wojny światowej na ul. Hotelowej znajdował się **schron przeciwlotniczy** połączony przejściem podziemnym z budynkiem YMCA. Po wysadzeniu schronu po wojnie i dobudowaniu brakującej części przejście zlikwidowano.

# Gmach YMCA w Krakowie w czasie wojny



*Gmach YMCA, ul. Krowoderska 8, Kraków*

## ul. Krowoderska 8 — konfiskata i okupacja

- Budynek wzniesiony 1925–1926 wg projektu Wacława Krzyżanowskiego. Pierwszy kryty basen w Polsce (239 miejsc dla widzów) i boisko do koszykówki na dachu
- Po wybuchu wojny Niemcy zdelegalizowali YMCA i skonfiskowali budynek. Kraków, jako stolica Generalnego Gubernatorstwa, był kluczowy dla okupantów — gmach został przejęty na potrzeby niemieckie
- W przeciwieństwie do Warszawy, w Krakowie nie udało się utrzymać budynku w polskich rękach — działalność pomocowa była niemożliwa

## Porównanie z innymi miastami

- **Łódź:** gmach zamieniony w klub oficerów SS, połączony tajnym tunelem z hotelami („Trójkąt SS”)
- **Warszawa:** budynek pozostał w polskich rękach — działała „YMCA-Pomoc Jeńcom”
- **Kraków:** pełna konfiskata — budynek przejęty przez okupanta, brak możliwości działań pomocowych
- Pierwsze powojenne posiedzenie Rady Krajowej YMCA odbyło się właśnie w Krakowie — 9 kwietnia 1945 roku. Budynek odzyskano dopiero w latach 90.

# Gmach YMCA w Warszawie w czasie wojny



*Gmach YMCA, ul. Konopnickiej 6, Warszawa*

## ul. Konopnickiej 6 — strategiczny punkt Powstania

- Budynek wzniesiony w latach 1929–1932 wg projektu Antoniego Jawornickiego. Sfinansowany m.in. z darowizny amerykańskiego milionera Sereno P. Fenna (2,5 mln dolarów)
- Po wybuchu wojny Niemcy zajęli gmach i silnie go ufortyfikowali. Budynek kontrolował szlak z Placu Trzech Krzyży do Powiśla
- 2 września 1944 — powstańcy z Batalionu AK „Miłosz” (por. Kazimierz Leski „Bradł”) zdobyli gmach, gdy niemieckie bomby przypadkowo zniszczyły własne umocnienia

## Ciekawostki

- Budynek posiadał studnię głębinową — po zdobyciu przez powstańców uruchomiono jedyną wytwórnię butelkowanej wody pitnej w oblężonej Warszawie
- Mimo delegalizacji YMCA, budynek przy Konopnickiej pozostał w polskich rękach. Utworzono tu „YMCA-Pomoc Jeńcom”, która od 1940 do 1945 pomogła setkom tysięcy Polaków
- Po wojnie organizację rozwiązano (1949), a wielu działaczy trafiło do więzienia. YMCA wznowiła działalność dopiero w 1990 roku

# YMCA-Pomoc Jeńcom w Warszawie

## *Kriegsgefangenenhilfe der YMCA*

Działalność: 1940–1945 | Jedne z największych osiągnięć Polskiej YMCA

### Jak powstała?

Choć YMCA została rozwiązana przez Niemców, budynek w Warszawie przy ul. Konopnickiej 6 pozostał w polskich rękach.

Utworzono nową instytucję, która udzielała pomocy tysiącom Polaków.

### Formy pomocy

- Wysyłka książek do obozów jenieckich
- Dostarczanie materiałów edukacyjnych
- Sprzęt sportowy i instrumenty muzyczne
- Gry, materiały do pisania i piśmiennicze
- Współpraca z Polskim Czerwonym Krzyżem

# Zbiórki książek i pomoc materialna

# 40 000

egzemplarzy zebranych w Warszawie w 1940 r.

Wielka zbiórka książek przeprowadzona w Warszawie była uzgodniona z Polskim Czerwonym Krzyżem.

Książki wysyłano do obozów jenieckich na terenie całej Rzeszy. Jeńcy sami pisali listy do YMCA z prośbami o nadesłanie lektur.

Oprócz książek dostarczano: materiały do nauki, przybory piśmiennicze, instrumenty muzyczne i sprzęt sportowy.

**POLSKA YMCA**

NA PODSTAWIE ZEZWOLEŃIA WŁADZ NIEMIECKICH,  
W POROZUMIENIU I WSPÓŁ Z POLSKIM CZERWONYM KRZYŻEM  
POLSKA YMCA PRZEPROWADZA

## ZBIÓRKĘ KSIĄŻEK DLA POLSKICH JEŃCÓW WOJENNYCH ZNAJDUJĄCYCH SIĘ W OBOZACH NIEMIECKICH

Polska YMCA, zwracając się do społeczeństwa w służebnym na ten cel, w czasie ostatnia wojny, książek, bądź ulotki pismaczkach. Przeproszenie być tylko książki w dobrym stanie, niezapracowane i niezapracowane.

Literaturę piękna (powieści, nowela, powieści, dramat), beletrystykę popularną, książki wydawnictwa popularno-naukowe i zawodowe, podręczniki, podręczniki, poradniki, wydawnictwa z dziedzin sztuki, literatury, muzyki, sportu i innych dziedzin, niezapracowane, niezapracowane, niezapracowane i wydawnictwa naukowych, literatury i zawodowej, oraz książki w językach obcych. Z zebranych książek utworzona będzie kompletna biblioteczka, która zostanie wysłana do powojennych obozów.

**KSIĄŻKI BRADAĆ MOŻNA W NASTĘPUJĄCYCH ZBIORCACH:**

<b>Świadek</b> Książki „Świadek” (Dziękuję) 100 Książki „Świadek” (Dziękuję) 100 Książki „Świadek” (Dziękuję) 100 Książki „Świadek” (Dziękuję) 100	<b>Świadek</b> Książki „Świadek” (Dziękuję) 100 Książki „Świadek” (Dziękuję) 100 Książki „Świadek” (Dziękuję) 100 Książki „Świadek” (Dziękuję) 100	<b>Świadek</b> Książki „Świadek” (Dziękuję) 100 Książki „Świadek” (Dziękuję) 100 Książki „Świadek” (Dziękuję) 100 Książki „Świadek” (Dziękuję) 100
--	--	--

**NIE ZWLEKAJ ZE ZŁOŻENIEM D A R U**

# Sport jeniecki w obozach



YMCA dostarczała sprzęt sportowy do obozów jenieckich, umożliwiając organizowanie aktywności fizycznej kluczowej dla morale więźniów.

## Dyscypliny:

- Boks, lekkoatletyka, piłka nożna i siatkówka
- Turnieje organizowane między barakami

## Znaczenie:

- Walka z syndromem „wire happy” — psychicznym wyniszczeniem
- Utrzymanie kondycji fizycznej i dyscypliny
- Budowanie wspólnoty wśród jeńców

# Działalność edukacyjna w obozach

## Uniwersytety za drutami

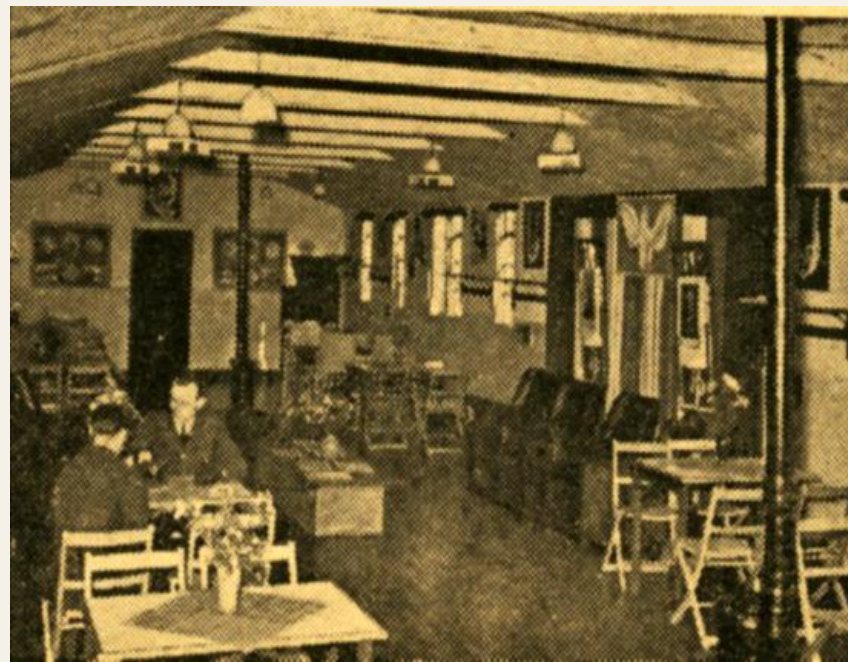
Biblioteki obozowe liczyły do 15 000 tomów. Jeńcy zdobywali dyplomy i certyfikaty zawodowe.

## Szkolenia nauczycielskie

Tysiąc jeńców przeszkolonych jako nauczyciele szkół podstawowych w ramach programów edukacyjnych.

## Przygotowanie do egzaminów

Kursy umożliwiające zdanie egzaminów wstępnych na uniwersytety oraz szkolenia teologiczne.



# Na uchodźstwie

*Działalność Polskiej YMCA poza granicami kraju*

---

# YMCA na uchodźstwie



## Rumunia

Pierwsza organizacja ognisk YMCA i świetlic na uchodźstwie. Czytelnie i biblioteki dla uchodźców.



## Wielka Brytania

Ognisko w Londynie. Wydawanie pisma „Poradnik dla Pracowników Świetlic Żołnierskich”.



## Bliski Wschód

Dom Żołnierza w Bagdadzie przy Armii Andersa. Opieka nad żołnierzami i ich rodzinami.



## Francja i Szwajcaria

Pomoc polskim studentom, artystom, pisarzom i naukowcom. Działalność kulturalno-oświatowa.

# Polska YMCA w Wielkiej Brytanii

278

ośrodków YMCA w latach 1940–1946

Henryk Majchrzak

dyrektor Polskiej YMCA w Wielkiej Brytanii

3

kontynenty objęte pismem „Poradnik”

## Działalność

- Sieć świetlic z kantynami i bibliotekami dla polskich żołnierzy i uchodźców
- Specjalne wozy kantynowe obsługujące odległe i mniejsze oddziały wojskowe
- Wydawanie pisma „Poradnik dla Pracowników Świetlic Żołnierskich” – czytane na trzech kontynentach
- Dom wypoczynkowy w Szkocji oraz Dom Lotnika z hotelem

## Organizacja

- Dyrekcja początkowo w Szkocji, następnie przeniesiona do Londynu
- Majchrzak dotarł do Wielkiej Brytanii z Polski przez Węgry i Francję
- Działalność w okresie 1940–1946, zakończona po rozformowaniu wojsk
- Wyposażenie i sprzęt przesłano do odradzałcej się Polskiej YMCA w kraju

# Polska YMCA na Bliskim Wschodzie



*Siedziba Polskiej YMCA w Egipcie, 1943 r.*

## 46 ośrodków w Persji, Iraku, Syrii i Palestynie

- Przy Armii Polskiej na Wschodzie gromadziła się znaczna liczba młodzieży szkolnej. YMCA zakładała dla nich i dla żołnierzy kantyny oraz świetlice
- W świetlicach urządzano biblioteki, organizowano zawody sportowe, przedstawienia teatralne i uroczystości oraz kursy dokształcające
- W Persji działalność miała charakter przejściowy, natomiast w Iraku, Syrii i Palestynie rozwinęto ją na szerszą skalę

## Egipt i Włochy

- Po wkroczeniu 2 Korpusu do Egiptu utworzono trzy ośrodki Polskiej YMCA
- Wraz z przejściem armii do Włoch działalność na Bliskim Wschodzie została zaniechana

## Zofia Krzyżanowska

- Dyrektor Polskiej YMCA w Palestynie i Egipcie — kierowała całą działalnością na Bliskim Wschodzie

# Kształcenie zdalne w czasie II wojny światowej

## Geneza i cel

- Po wrześniu 1939 r. ogromna liczba polskich uchodźców znalazła się na obczyźnie, bez możliwości pracy w swojej profesji
- Polska YMCA jako pierwsza na terenie Francji zorganizowała bezpłatne korespondencyjne kursy zawodowe
- Kierownictwo: prof. Bolesław Przegaliński ze Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

## Kursy Handlowe

- Trzy cykle: Kurs Handlowy ogólny, Kurs Buchalteryjny i Kurs Sekretariacki
- Program: prawo handlowe (polskie, francuskie, angielskie), korespondencja handlowa, języki obce
- Ok. 600 kursantów, m.in. z Chorwacji, Szwajcarii i Węgier

## Rozszerzenie oferty (1944/45)

- Kurs handlowy podstawowy (po ukończonej szkole powszechnej) oraz kurs wyższy
- Elementarny kurs ogólnokształcący (poziom szkoły powszechnej)
- Nauka trwała 4 miesiące — cykl wykładów, ćwiczeń i zadań

## Egzaminy i świadectwa

- Świadectwa wydawano po pomyślnie zdanym egzaminie pisemnym — również drogą korespondencyjną
- Szkolenie dawało rozsiانym po świecie uchodźcom możliwość efektywnego wykorzystania czasu oczekiwania na koniec wojny

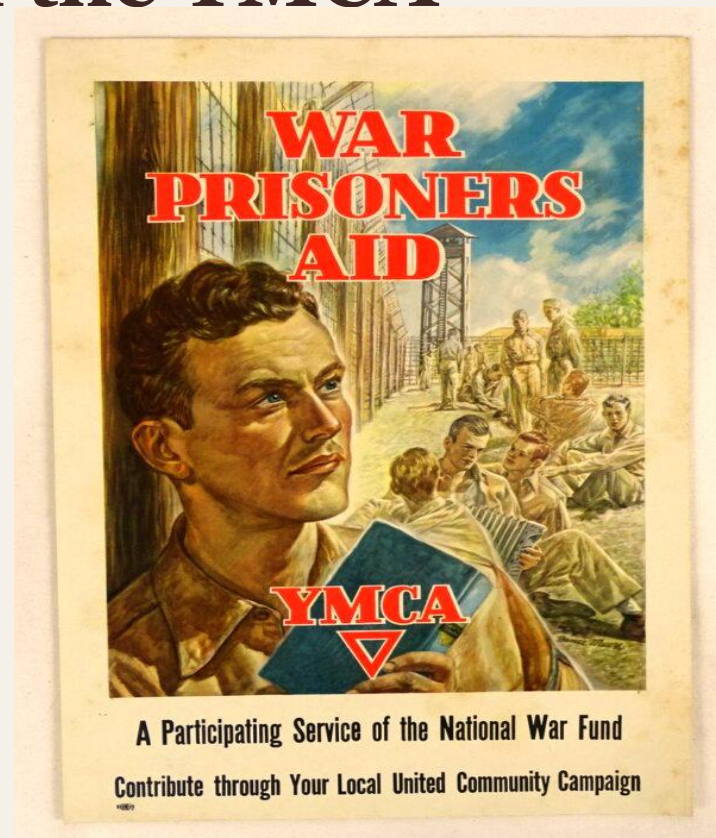
*„Musimy wrócić do kraju mądrzejsi, zasobniejsi w doświadczenia, bogatsi umysłowo”*

# War Prisoners' Aid of the YMCA

YMCA — obok Międzynarodowego Czerwonego Krzyża — była jedną z dwóch organizacji upoważnionych do wizytacji obozów jenieckich na terenie III Rzeszy.

- Ponad 250 sekretarzy YMCA wizytowało obozy w 25 krajach Europy i Afryki
- Dostarczanie dzienników — Wartime Logs — do pisania wspomnień
- Organizowanie kursów akademickich i zawodowych
- Koordynacja z ICRC w sprawach edukacji i rekreacji

*Christian Christiansen, duński pastor, od 1942 r. pracujący dla YMCA, pozostawił jedno z nielicznych wspomnień z tej działalności.*



# Paul Super (1880–1949)

*Dyrektor generalny Polskiej YMCA*



**w YMCA: 1922–1949**

- Amerykański działacz społeczny, absolwent Uniwersytetu Missouri. Całe życie zawodowe poświęcił Związкови Młodzieży Chrześcijańskiej.
- W 1922 r. przybył do Warszawy z Armią Hallera, aby budować struktury YMCA w Polsce. Planowany pobyt 8 miesięcy — został 17 lat.
- Jako dyrektor generalny skupił działalność na Warszawie, Krakowie i Łodzi. Zbudował sieć ognisk, obozów letnich i obiektów sportowych.
- Po wybuchu wojny (1939) założył w Rumunii Amerykańską Komisję Pomocy Polakom. Organizował przerzut ochotników do jednostek we Francji.
- Od 1940 r. w USA jako dyrektor YMCA na Polskę — koordynował pomoc polskim uchodźcom i żołnierzom rozproszonym w 18 krajach.
- Pośmiertnie odznaczony Medalem Virtus et Fraternitas (2022) za pomoc okazywaną Polakom.

# Józef Bednarek (1908–1983)

*Dyrektor YMCA Strefy Brytyjskiej*

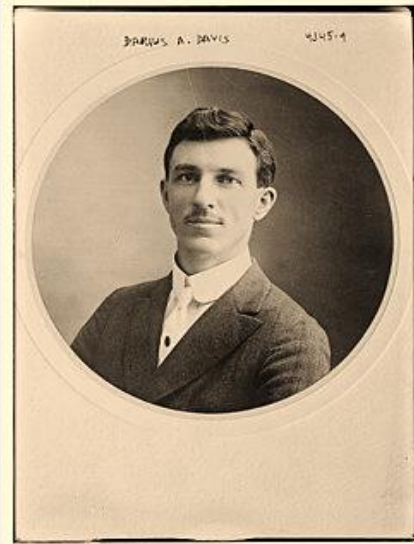


**w YMCA: lata 30.–1983**

- Pasjonat misji YMCA, w okresie międzywojennym awansował na redaktora naczelnego „Imciarza” — miesięcznika Ogniska Warszawskiego Polskiej YMCA.
- Po II wojnie światowej objął stanowisko dyrektora YMCA/YWCA w Strefie Brytyjskiej w Niemczech, opiekując się polskimi jeńcami i uchodźcami w obozach DP.
- Następnie został wieloletnim prezesem Polskiej YMCA we Francji, kontynuując pracę na rzecz polskiej diaspory.
- Od ok. 1970 r. pełnił funkcję Sekretarza ds. Pracy z Uchodźcami i Migrantami Światowego Aliansu YMCA — działając na szczeblu międzynarodowym.
- W 1953 r. przyczynił się do uznania Polskiej YMCA na emigracji za ruch kulturalny przez Światowy Alians — wyjątkowa decyzja w historii organizacji.
- Zmarł 9 września 1983 r. w Thonon-les-Bains we Francji, w wieku 75 lat.

# Darius Alton Davis (1883–1970)

*Dyrektor War Prisoners' Aid YMCA*



**w YMCA: 1907–1970**

- Urodzony w Skerry (Nowy Jork). Absolwent Uniwersytetu Syracuse (1907), gdzie był prezesem studenckiej YMCA.
- Od 1910 r. sekretarz generalny YMCA w Turcji. Podczas I wojny światowej kierował pomocą jeńcom wojennym we Francji, Włoszech i na Sardynii.
- W 1917 r. na prośbę gen. Pershinga organizował 1600 placówek YMCA we Francji dla żołnierzy alianckich.
- W 1931 r. mianowany zastępcą sekretarza generalnego Światowego Komitetu YMCA w Genewie.
- Podczas II wojny światowej kierował programem War Prisoners' Aid — ponad 250 sekretarzy YMCA wizytowało obozy w 25 krajach.
- Odznaczony Legią Honorową Francji i wyróżniony przez 10 innych rządów europejskich za pracę humanitarną.

# Dziedzictwo i znaczenie



## Pomoc dziesiątkom tysięcy ludzi

Instytucja działająca od 1940 do 1945 roku objęła pomocą setki tysięcy polskich jeńców i uchodźców na całym świecie.



## Edukacja w warunkach ekstremalnych

Programy edukacyjne umożliwiły tysiącom jeńców zdobywanie wykształcenia, certyfikatów i przygotowanie do życia po wojnie.



## Uznanie międzynarodowe

W 1953 r. Polska YMCA na emigracji uznana przez Światowy Alians YMCA jako ruch kulturalny — wyjątkowa decyzja w historii organizacji.



## Niedoceniony wkład

Rola YMCA w opiece nad jeńcami II wojny światowej wciąż nie doczekała się pełnego naukowego opracowania — temat do dalszych badań.

# Bibliografia i źródła

## Źródła

**Maćkowska, I.** (2021). „Polska YMCA. Aby przetrwać czas do powrotu”. Historia.org.pl.

**Molski, J.** „1940 – Polska YMCA pomaga polskim jeńcom wojennym”. Muzeum Jazzu, 100 lat Polskiej YMCA. muzeumjazzu.pl.

**Daniluk, J.** (2021). „Sport jeniecki w latach II wojny światowej w świetle raportów YMCA (szkic)”. Łambinowicki Rocznik Muzealny, nr 44.

**Brzoza, Cz.** (2013). „Jeńcy polscy w zachodnich strefach okupacyjnych w Niemczech po II wojnie światowej (1945–1947)”. Dzieje Najnowsze, XLV/2.

**Christiansen, C.** (1994). Seven Years Among Prisoners of War. Athens, OH: Ohio University Press.

**Molski, J.** „1940 – Polska YMCA w Wielkiej Brytanii”. Muzeum Jazzu, 100 lat Polskiej YMCA. muzeumjazzu.pl.

## Archiwa

**Kautz Family YMCA Archives.** Records of YMCA International Work in Poland (Y.USA.9-2-49). University of Minnesota.

**Kautz Family YMCA Archives.** Darius A. Davis Papers (Y.USA.57). University of Minnesota.

**Bednarek, J.** World's YMCA/YWCA History of Work – British Zone. Raport dyrektora YMCA/YWCA Strefy Brytyjskiej.

**Wikipedia.** „Związek Młodzieży Chrześcijańskiej ‘Polska YMCA’”; „Oflag II-D”; „Polish Prisoners of War in World War II”.

**YMCA Roots.** „World By Word: YMCA and WWII”. YMCA Europe.

A historical black and white photograph of a large, multi-story stone building with a prominent clock tower. The building has arched windows and a sign that reads "TURNHALLE". In the foreground, a group of people is gathered, some standing near a vintage car and a bicycle. The scene is set outdoors with a playground visible on the right.

# Dziękuję za uwagę

**Tomasz Muc**

*„Przez charakter, wiedzę i zdrowie — służba dla Polski”*

---

Polska YMCA w czasie II Wojny Światowej